

Victor Jean Pierre de Blocq van Kuffeler

66 Marie-Louise ten Horn-van Nispen

Geboren te Rhenen 22 maart 1879, overleden te Den Haag 1 juni 1963. Gehuwd met G.F.W. van Doorn. Kreeg vooral bekendheid door de Zuiderzeewerken.

Na in Amersfoort zijn HBS-diploma gehaald te hebben, ging Victor de Blocq van Kuffeler, zoon van een sigarenfabrikant, in Delft studeren aan de Polytechnische School. Aan deze voorloper van de Technische Universiteit haalde hij in juni 1900 de titel van civiel-ingenieur. Zoals vrijwel alle studenten in die tijd was hij lid van het Delftsch Studenten Corps, maar hij vervulde er geen bestuursfunctie. Wel vinden we hem als redacteur in de eerste jaargang van het Studenten-Weekblad (1898-1899). Kennelijk was het blad opgezet omdat de universiteiten van Amsterdam en Leiden ook dergelijke studentenbladen hadden. Hij verzorgde er enkele kleine rubriekjes: 'Weekverslag Delftsch Studenten Corps' en 'Inhoud der Studenten-Weekbladen'. Vanuit het Corps was hij lid van het dispuut ULI (Uit Louter Ingenieurs) dat toen uit twaalf studenten weg- en waterbouw en bouwkunde bestond. Het doel van dit dispuut was "het houden van voordrachten en het doen van excursiën naar in aanbouw zijnde werken". ULI was de voorganger van de studievereniging Practische Studie, maar bleef als dispuut nog jaren meer of minder actief bestaan. In het jubileumboek van de studievereniging in 1949 haalde Van Kuffeler herinneringen op aan zijn ULI-periode en schreef dat de kritische besprekingen van de onderwerpen het "technisch denken scherpten".

Rijkswaterstaat

Nadat hij het gebruikelijke examen bij Rijkswaterstaat had gedaan, begon Van Kuffeler eind 1900 als aspirant-ingenieur in Groningen. In het jaar erna werd hij geplaatst bij de havenverbetering in Delfzijl. Daar werd een kademuur gebouwd die aan schepen met grote diepgang aanlegplaats bood. In 1904 waren die werkzaamheden voltooid en begin 1905 werd Van Kuffeler overgeplaatst naar Noord-Holland, naar het arrondissement Hoorn. Daar bleef hij negen jaar werkzaam, een erg lange periode voor een jonge ingenieur. Tot het werkgebied van het arrondissement hoorden behalve het oostelijk deel van Noord-Holland ook de eilanden Texel, Vlieland, Terschelling, Urk, Marken en Wieringen en het opruimen van scheepswrakken. Zijn taak was "de verdediging van het eiland Urk, waar de kade beschermd werd door een houten paalscherm", zoals hij vijftig jaar later zelf zei in een voordracht voor het Koninklijk Instituut van Ingenieurs (KIvI). Maar daarnaast kreeg Van Kuffeler al snel ander werk. In 1907 diende minister J. Kraus een wetsontwerp in dat voorzag in de afsluiting van het Amsteldiep en de droogmaking van de Wieringermeer. Het zou een begin kunnen zijn van een totale afsluiting van de Zuiderzee en gedeeltelijke inpoldering ervan zoals C. Lely had voorgesteld. Maar vooral vanwege de kosten koos Kraus voor een beperkte versie. De jonge ingenieur Van Kuffeler had aan de voorbereiding van het wetsontwerp meegewerkt, hij kreeg in 1907 de opdracht om de plannen nader

uit te werken. Het was voor hem het begin van een levenslange betrokkenheid bij de Zuiderzeewerken. Zijn carrière zou parallel lopen aan de geschiedenis van dat project. In november 1909 hield hij voor het Aardrijkskundig Genootschap een lezing over de Zuiderzeeplannen en verdedigde hij het wetsontwerp van Kraus, dat hij zag als een opstap naar het grote plan.

Om de plannen uit het wetsontwerp tot in detail uit te werken en een begroting op te stellen, werd in juli 1911 'het Wieringermeerbureau' opgericht. Van Kuffeler kreeg daarvan de leiding. Naast Van Kuffeler telde het bureau nog een jonge ingenieur, een opzichter-tekenaar en een schrijver-tekenaar. Voor zover nodig konden de opzichter in Wieringen en het kantoorpersoneel van het arrondissement in Hoorn worden ingeschakeld. De plannen en resultaten moesten worden voorgelegd aan de hoofdingenieur-directeur van de Provinciale Waterstaat in Noord-Holland, ir. jhr. C. Reigersman, en de hoofdingenieur-directeur van Rijkswaterstaat in dat gebied, ir. H. Wortman.

Het bureau hoefde niet blanco te beginnen, want de Zuiderzeevereeniging had al zeer uitvoerige plannen laten maken en uitwerken door ir. C. Lely. Daarna had een Staatscommissie zich gebogen over die plannen en begrotingen. Het ging in feite om een aanpassing aan het nieuwe wetsontwerp. Begin 1914 rondde Van Kuffeler zijn rapport af, dat aan het eind van het jaar verscheen. Behalve aan de afwatering van de omliggende gebieden besteedde het rapport aandacht aan de volgorde van de werken en de effecten op de omgeving, de plaats en hoogte van de dijken, de kwel in de oude en nieuwe polders, de bemaling en de verkaveling. Van Kuffeler koos voor een kortere dijk om de nieuwe polder dan Lely had gedaan in zijn plan, omdat hij de opbrengsten van de grond lager inschatte dan de kosten voor de langere dijk. Begroting en werkplan werden gevolgd door adviezen en rapporten van geraadpleegde deskundigen en de nodige tekeningen.

Inmiddels was in 1913 Lely weer minister van Waterstaat geworden en was het grote plan weer uit de kast gehaald. Nog in datzelfde jaar werd een Staatscommissie ingesteld onder voorzitterschap van Wortman met Van Kuffeler als lid en secretaris. De commissie moest op grond van de plannen uit 1892 een nieuwe begroting maken. In maart 1914 kon die aan de minister worden aangeboden.

De jaren van 1914 tot 1919 vormden een intermezzo in de carrière van Van Kuffeler. Hij was na een lange periode in Hoorn overgeplaatst naar de Directie Grote Rivieren, met het eerste jaar als standplaats Den Haag en daarna Zutphen. Daar werkte hij als arrondissements-ingenieur. Behalve veel publicaties in *De Ingenieur*, die ook in die jaren vooral over de afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee gingen, schreef hij ook de brochure *Ports and waterways in the Netherlands* (waarschijnlijk in 1916) en een serie artikelen voor de *Economisch-Statistische Berichten* van 1918: 'Uitgevoerde en voorgenomen verbeteringen van onze scheepvaartwegen'.

De overstromingen van 1916 gaven urgentie aan de Zuiderzeeplannen. Van Kuffeler ging ter plaatse kijken en constateerde dat zich op zeer veel plaatsen dijkafschuivingen hadden voorgedaan. In een artikel in *De Ingenieur* in dat jaar stelde hij dat die vermoedelijk te wijten waren aan de ophogingen met puin, die ervoor zorgden dat overslaand water in het dijklichaam kon dringen. Hij stelde nadrukkelijk dat de waterschappen niet nalatig waren geweest met onderhoud, zoals door de pers was gemeld. Maar hij was wel van mening dat de technische kennis bij die organisaties niet groot was. Bij rampen achtte hij het "noodig dat er een centraal gezag zij dat in geval van nood onverwijld het nemen der noodige maatregelen gelasten kan". Toch wilde hij de positie van de waterschappen niet aantasten omdat zij de situatie in de streek het beste kenden. Hij vond dat naar dat dilemma gekeken zou moeten worden "wanneer meer kalme tijden zijn aangebroken". Tot slot kon hij zich niet voorstellen dat er nog mensen tegen de afsluiting van de Zuiderzee zouden zijn.

1. Victor Jean Pierre de Blocq van Kuffeler (Uit: G.L. Cleintuar, *Wisselend getij. Geschiedenis van de Zuiderzeevereeniging 1886-1949* (Zutphen 1982), afb. 61).

Zuiderzeewerken

Nadat de Zuiderzeewet in 1918 door het parlement was aangenomen, werd eind mei 1919 de Dienst der Zuiderzeewerken opgericht om de voorbereiding en uitvoering van het project ter hand te nemen. De Dienst werd los van Rijkswaterstaat en rechtstreeks onder de minister geplaatst, met Wortman als directeur-generaal. De Blocq van Kuffeler, die net als Wortman al eerder van Lely de toezegging kreeg dat hij bij de Dienst zou worden benoemd, was de eerste die werd aangetrokken. Per 1 mei 1919 verliet hij het arrondissement in Zutphen en begon zijn werkzaamheden in Den Haag, waar het kantoor was gevestigd in de Zeestraat.

Van Kuffeler had, anders dan nogal wat ingenieurs bij Rijkswaterstaat, vertrouwen in de onderneming. Hij kende de plannen door en door; hij had zich er al jaren mee beziggehouden. In toespraken in 1956 en 1960 citeerde hij de kwalificaties voor de plannen die bij Rijkswaterstaat de ronde deden: “een geniaal studentenontwerp” en “een graf voor reputaties”. Men stelde “sombere verwachtingen” te hebben en blij te zijn dat er een afzonderlijke, zelfstandige dienst was ingesteld om de klus te klaren. Bij de voorbereiding van de afsluiting van het Amsteldiep en de droogmaking van de Wieringermeer werd het plan van Van Kuffelers Wieringermeerbureau uit 1914 als uitgangspunt genomen. De vondst van grote hoeveelheden klei en keileem bij het grondonderzoek betekende echter dat de plannen aangepast moesten worden. In plaats van rijzen matten en zinkstukken was nu speciaal materieel nodig om de taai keileem te verwerken. Het werk voor de Wieringermeer werd op de traditionele manier aanbesteed, dat wil zeggen verdeeld in percelen, en aan verschillende aannemers gegund. Het werk was net goed op gang toen een economische crisis bezuinigingen noodzakelijk maakte die ook de Zuiderzeewerken troffen.

68

Onderzoekscommissies

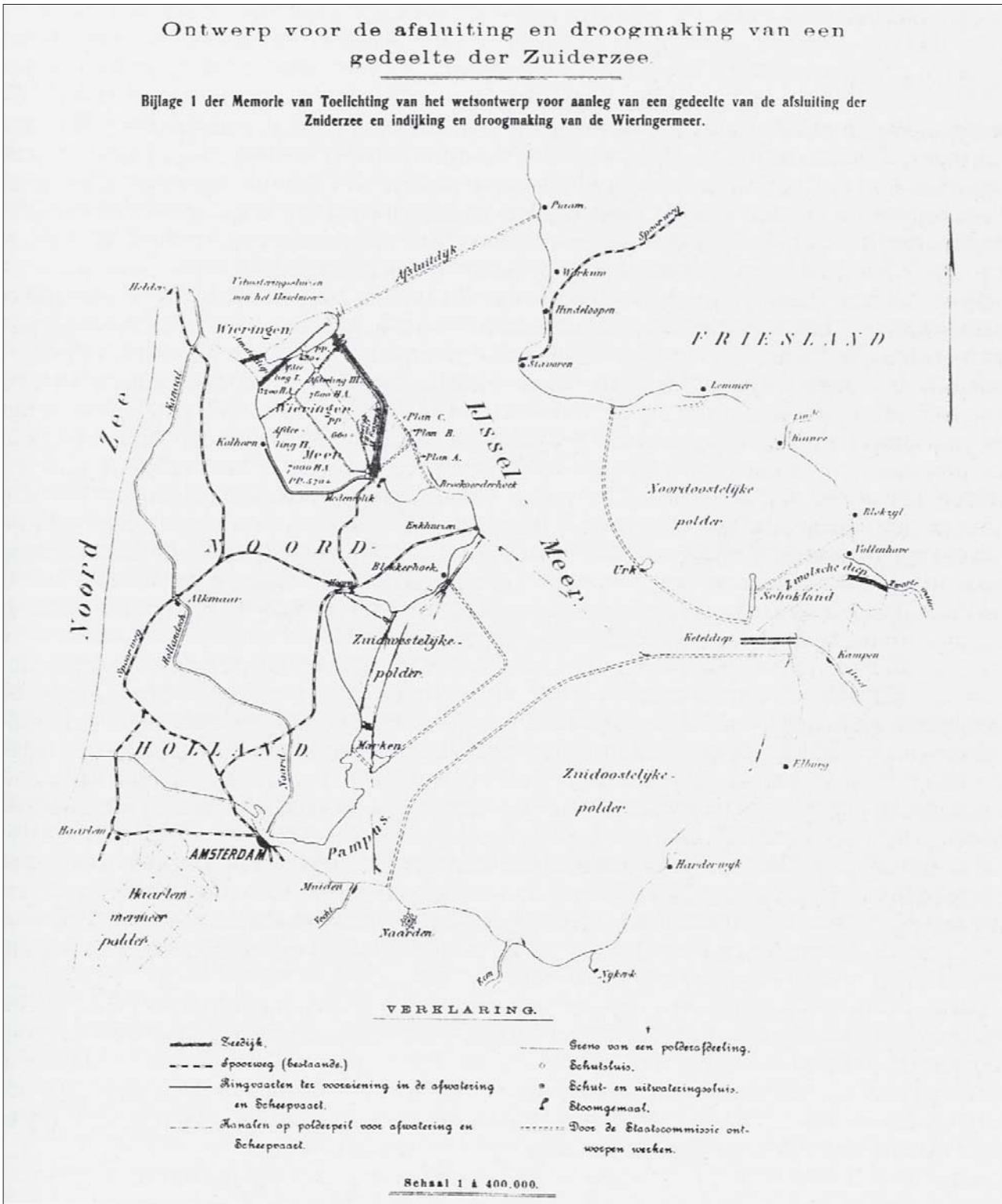
In de jaren na het aannemen van de Zuiderzeewet werden diverse commissies in het leven geroepen om de talloze effecten die de afsluiting van de Zuiderzee kon hebben, te bestuderen. Zo werd onder andere gekeken naar de opbrengsten van de gronden, de hoogte van de waterstanden en daaruit voortvloeiende hoogte van de dijken en de compensatie van de vissers. Van veel van die organen maakte Van Kuffeler deel uit, aan andere leverde hij gegevens aan.

Zo werd hij in juli 1919 lid en secretaris van een commissie onder voorzitterschap van C. Lely, die moest bestuderen wat de invloed zou zijn op de afwatering van rivieren, de waterstanden op het Noordzeekanaal, de stelling van Amsterdam en dergelijke. Verder werd bekeken of de afsluiting van het IJ bij Schellingwoude daarvoor gewijzigd zou moeten worden. Ook Wortman maakte deel uit van deze commissie, die adviseerde de maatregelen die nodig waren pas uit te voeren na afsluiting van de Zuiderzee.

Voor de Afsluitdijk van Den Oever naar de Friese kust was de Staatscommissie-Lorentz de belangrijkste. Ingesteld in 1918 deed ze onderzoek naar de gevolgen van de afsluiting van de Zuiderzee voor de waterhoogten langs de omringende kusten. Van Kuffeler maakte geen deel uit van deze commissie, maar bleef via Wortman, die dat wel deed, op de hoogte van het onderzoek. Terwijl gewerkt werd aan de dam door het Amsteldiep, begon een discussie over de plaats waar de ‘grote’ afsluitdijk op de Friese kust moest aansluiten. In de wet werd Piaam genoemd, maar van diverse kanten kwam druk om de wet op dat punt te wijzigen. Al in 1921 meende Van Kuffeler dat een noordelijker aansluitpunt minder problemen zou opleveren met de sterkte van de getijstromen. Aan de commissie-Lorentz werd gevraagd dit mee te nemen in haar berekeningen. De vermoedens van Van Kuffeler werden bevestigd en de commissie adviseerde een aansluiting bij Zurich. Het eindverslag uit 1926 vermeldde dat de Staatscommissie een “gestadige en vruchtbare samenwerking” had gehad met de Dienst Zuiderzeewerken en “zeer erkentelijk [was] voor de groote belangstelling die zij steeds bij den heer Ir. V.J.P. de Blocq van Kuffeler heeft gevonden”.

Ontwerp voor de afsluiting en droogmaking van een gedeelte der Zuiderzee.

Bijlage I der Memorie van Toelichting van het wetsontwerp voor aanleg van een gedeelte van de afsluiting der Zuiderzee en indijking en droogmaking van de Wieringermeer.

Toen de Zuiderzeewerken door de economische omstandigheden fors moesten bezuinigen, werd op suggestie van Wortman in augustus 1922 een commissie ingesteld die onderzoek moest doen naar de "baten welke van de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee mogen worden verwacht". Het ging hierbij vooral om de landbouwkundige kanten van het project. In deze commissie, die onder voorzitterschap stond van H.J. Lovink, zaten zowel Van Kuffeler als ir. S. Smeding, toen Rijkslandbouwconsulent. Beide heren zouden in de periode erna veel met elkaar te maken krijgen. De commissie concludeerde dat de grond van de nieuwe

2. Ontwerp voor de afsluiting en droogmaking van een deel van de Zuiderzee. Kaartje uit het Wieringermeerrapport van 1914 (Uit: D.J. Woffram, 70 jaar ingenieurskunst. Dienst der Zuiderzeewerken 1919-1989 (Lelystad 1997), p. 93).

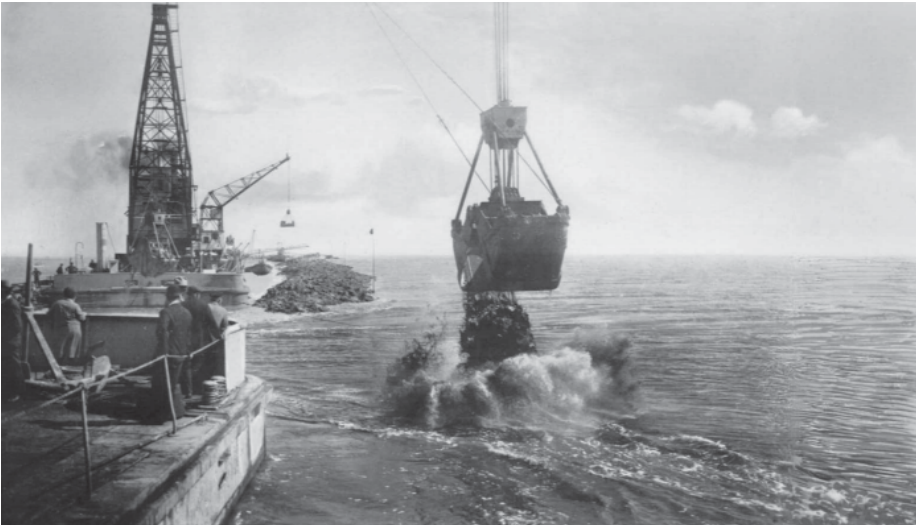
polders hard nodig was, omdat de landbouwbedrijven sterk versnipperd waren geraakt en steeds meer gericht op tuinbouw. Daarnaast was sterke behoefte aan een groot zoetwaterbekken waaruit vooral de provincies Friesland en Noord-Holland water konden betrekken. De conclusies van het rapport leidden tot het besluit van de regering het Zuiderzeeproject “met volle kracht voort te zetten”. De commissie-Lovink drong tevens aan op het “zoo spoedig mogelijk tot stand brengen van een proefpolder, ten einde de praktische toepassing van verschillende, voor het in cultuur brengen der droog te leggen Zuiderzeegronden in aanmerking komende middelen op kleine schaal aan de praktijk te kunnen toetsen, alvorens deze in den eerst droog te maken polder in het groot te kunnen toepassen”. Er was weinig ervaring met het in cultuur brengen van zoute grond en men realiseerde zich dat zich grote problemen zouden kunnen voordoen als de grond niet goed werd behandeld. Als proefpolder was een stukje gekozen bij Andijk. In januari 1927 stelde de minister de ‘proefpoldercommissie’ in, die vrijwel dezelfde bezetting kende en eveneens onder voorzitterschap van Lovink stond. Het zou de voorloper worden van de Wieringermeerdirectie. Waar de ‘Wageningse’ ingenieurs uit de commissie zich vooral gingen bezighouden met de ontzilting en verkaveling, lag het werkterrein van de beide ‘Delftse’ ingenieurs Van Kuffeler en J.F. Ligtenberg in het waterpassen, het maken van de dijk, de afwatering, wegen, bruggen enzovoort.

Informatie en wetenschap

Het feit dat de Zuiderzeewerken een hoge prioriteit kregen, wil niet zeggen dat niet gekeken werd hoe bezuinigd zou kunnen worden. Een van de mogelijkheden kon zijn het terugbrengen van de totale lengte van de aan te leggen dijken. Dat niet alleen Wortman en zijn dienst zich hier mee bezig hielden, blijkt uit een artikel in *De Ingenieur* in augustus 1921 van A. Mussert, toen werkzaam bij de Provinciale Waterstaat in Utrecht. Hij stelde onder meer voor niet twee kleinere zuidelijke polders aan te leggen, maar slechts één grote met een kanaal richting Amsterdam. Onmiddellijk reageerde Van Kuffeler met de mededeling dat dat idee reeds bij verschillende personen was opgekomen en bij de dienst Zuiderzeewerken in overweging was. Daarbij vroeg hij zich af of het voordeel van de kortere dijken niet door de kosten van grotere sluizen voor de vaarweg naar Amsterdam teniet zou worden gedaan. Mussert betwijfelde echter of ‘zijn’ plan al wel in onderzoek was, omdat hij er nog niets over had gehoord of gelezen.

De top van de Dienst Zuiderzeewerken was er al voor Musserts reactie van doordrongen dat het noodzakelijk was voorlichting te geven over de voortgang van het project. Zo verscheen vanaf 1920 een maandblad, later omgezet in de *Driemaandelijke Berichten*, en publiceerden de verschillende ingenieurs en vooral Van Kuffeler met grote regelmaat brochures en artikelen in *De Ingenieur*. Daarnaast verzorgden zij lezingen, bijvoorbeeld op de ledenvergadering van de afdeling Bouwen Waterbouwkunde van het KivI in december 1922, gepubliceerd in *De Ingenieur* van begin 1923. “Met lichtbeelden en film” illustreerde Van Kuffeler zijn verhaal over de technische kanten van de voorbereiding voor de afsluitingswerken. Zeer uitgebreid ging Van Kuffeler in op het onderzoek van bodem en stromingen dat had plaatsgevonden, de keuze van het type afsluiting, het profiel en de samenstelling ervan. Verder behandelde hij de manier van sluiten van de dijk en de plaats van de sluitgaten. Tot slot gaf hij een uiteenzetting over de werken rondom de afsluiting van het Amsteldiep en het gebruik van keileem. Met grote regelmaat bleef Van Kuffeler in de jaren erna voor het KivI en voor buitenlandse zusterorganisaties via lezingen en artikelen de werkzaamheden toelichten en ging hij discussies aan over aspecten van het project, zoals het gebruik van beton of van damwanden.

Terwijl de commissie-Lorentz nog aan het rekenen was aan waterhoogten en stromingen, schakelden Wortman en Van Kuffeler een andere wetenschappelijke onderzoeksmethode in: het modelonderzoek. Wortman had de contacten gelegd met het Flussbaulaboratorium van de Technische Hogeschool in Karlsruhe en Van Kuffeler en ir. J.Th. Thijssen namen de voorbereiding en de begeleiding van de

3. Nadat de zeedijk om de Wieringermeer op 26 juli 1929 was gesloten, kon met het leegmalen worden begonnen. Eind augustus 1930 viel de polder droog (Foto Rijkswaterstaat, Den Haag).

proeven op zich. Net als Wortman was Van Kuffeler een vurig pleitbezorger voor het modelonderzoek en zette hij zich in voor een waterloopkundig laboratorium in Nederland. Dat werd opgericht in 1927 in Delft en Thijssse, die verbonden bleef aan de Dienst Zuiderzeewerken, werd directeur. In de eerste jaren was het overgrote deel van het werk bestemd voor de Zuiderzeewerken. Toen het onderzoeksinstituut in 1933 een stichting werd, hoorde Van Kuffeler tot de eerste bestuursleden, namens het ministerie van Waterstaat. Voor Van Kuffeler was het duidelijk dat “de meer wetenschappelijke basis, die de waterbouwkunde in de loop van deze eeuw heeft verkregen, veel heeft bijgedragen tot het welslagen van het werk, dat wederkerig de vooruitgang van techniek en wetenschap sterk heeft bevorderd”. Hij schreef dit in 1950 in zijn boekje *De ontwikkelingsgang bij de Zuiderzeewerken*. Hij maakte daarbij duidelijk dat de wetenschappelijke aanpak in de jaren twintig nieuw was en dat modelonderzoek toen door vakgenoten vaak als kinderspel werd afgedaan. Maar helemaal alleen op de berekeningen en modelproeven afgaan, deden Wortman en Van Kuffeler ook niet. Zij lieten “proeven op ware grootte” doen bij de sluizen van Steenenhoek en bij de stuw in de Maas bij Roermond. Van Kuffeler concludeerde in zijn boekje: “De lering is wel dat de ontwikkeling van techniek en toegepaste wetenschap, nog maar juist ver genoeg was gevorderd, om een werk als de afsluiting zonder ernstige tegenslagen tot stand te kunnen brengen”.

Directeur-generaal

Tot 1927 had Van Kuffeler als tweede man van de Dienst Zuiderzeewerken gefungeerd. In dat jaar was een andere structuur voor de groeiende organisatie nodig: de Dienst werd verdeeld in vier afdelingen. Van Kuffeler kreeg de leiding over afdeling A, die belast was met ontwerp en aanleg van de grote dijklichamen. Thijssse noemde het in zijn boek over de Zuiderzeewerken ‘chef afsluiting’. Twee jaar later, op 1 mei 1929, achtte Wortman de tijd gekomen om met pensioen te gaan en volgde De Blocq van Kuffeler hem op. Een beperkte reorganisatie werd in de rustige winterperiode doorgevoerd. De twee afdelingen die zich met de Afsluitdijk bezighielden (A met de dijken en B met de kunstwerken erin), werden samengevoegd. Nieuw was onder meer een afdeling voorlichting die onder leiding van Thijssse kwam.

Voor de werken aan de Afsluitdijk, de proefpolder en de Wieringermeerpolder was in juli 1926 een consortium van aannemers opgericht, de Maatschappij tot Uitvoering van Zuiderzeewerken (MUZ). De reden was dat geen enkele aannemer over genoeg gespecialiseerd materieel beschikte om de klus te klaren. Ir. J.A. Ringers werd door de MUZ aangetrokken als directeur-hoofduitvoerder. Volgens het werkplan zou de Afsluitdijk waarmee in 1927 werd begonnen in 1934 gereed zijn, maar in 1930 besloten de Dienst Zuiderzeewerken en de MUZ de activiteiten

4. In september 1931 waren de werken aan de Afsluitdijk ver gevorderd. Om echter niet te grote winterschade op te lopen, werd dat najaar tot in december doorgewerkt (Foto: Rijkswaterstaat, Lelystad).

te versnellen om de werken niet al te veel winters aan de stormen bloot te stellen. In de zomer van 1931 bleek dat een oud probleem de kop had opgestoken: paalworm in de zinkstukken. De keuze was nu ofwel de zinkstukken repareren ofwel de geul, de Middelgronden, voor de winter afsluiten. Van Kuffeler koos voor het laatste en wist de MUZ en de minister ervan te overtuigen dat het de beste beslissing was. Het betekende dat er tot eind november gewerkt moest worden om de geul af te sluiten en de dam op hoogte te krijgen. ‘De slag om de Middelgronden’ noemde Thijssen het in zijn boek, want er moest zelfs dag en nacht gewerkt worden om de stroming baas te blijven. In mei 1932 kon het laatste gat worden gedicht en aan het afwerken van de Afsluitdijk worden begonnen. Een jaar later werd die opgeleverd en kon de balans worden opgemaakt van het werken met de MUZ. Hoewel hij enerzijds tevreden was over personeel en materieel, had Van Kuffeler toch al in 1929 duidelijk gemaakt dat hij niet verder wilde met de combinatie omdat die te duur was en het werktempo niet hoog genoeg lag. Dat meldde hij twee jaar later ook aan de minister, die zijn advies opvolgde en het contract niet verlengde. De MUZ zou voortaan de concurrentie met andere aannemers moeten aangaan.

Zelfstandigheid in het geding

Na het droogvallen van de Wieringermeer in 1930 was een ‘Dienst voor het in cultuur brengen van de in de Wieringermeer drooggevallen gronden’ ingesteld, kortweg ‘Directie Wieringermeer’. Een voorlopige directie kwam te staan onder leiding van het driemanschap ir. S. Smeding, ir. F.P. Mesu en ir. A.L.H. Roebroek. Zoals de Dienst Zuiderzeewerken viel deze Directie rechtstreeks onder de minister. Voor Van Kuffeler lag hier een groot probleem. Hij vond ook dat een aparte dienst zich moest bezighouden met het in cultuur brengen van het land, maar dan wel ondergeschikt aan Zuiderzeewerken. Toen de commissie-Vissering, die in 1926 was ingesteld om te adviseren over de uitgifte van Zuiderzeegronden, vier jaar later onder andere voorstelde een openbaar lichaam in te stellen als bestuurlijke organisatie, beargumenteerde Van Kuffeler in dikke nota’s waarom zijn Dienst als de overkoepelende zou moeten optreden. De waterstaatstaken en de aanleg van infrastructuur zouden voortdurende aandacht eisen en ten aanzien van de inrichting van de dorpen vond hij dat Zuiderzeewerken het voortouw moest nemen. Van Kuffeler zag het liefst zijn Dienst uitgebreid met de landbouwkundige directie om zo het voortbestaan te waarborgen. Hij deed pogingen de Zuiderzeeraad, een

adviescollege voor de regering, voor zijn standpunt te winnen onder andere via een gesprek met de voorzitter H. Colijn. Maar Colijn was het niet met hem eens en meende dat de twee rijksdiensten best konden samenwerken. Van Kuffeler zou het later ook altijd aan Colijns 'oude boerenhart' wijten dat aan 'de landbouw een volkomen equivalente zelfstandige' plaats werd toegekend. Het betekende samenwerking met Smeding van de Wieringermeerdirectie, die later in zijn memoires schreef dat dat in het begin niet gemakkelijk was en dat het jaren duurde voordat ze elkaar gevonden hadden.

Drie jaar later, in 1933 pleitte Roebroek, een van de leden van de voorlopige directie, in een rapport voor één overkoepelende rijksdienst waarin zowel Zuiderzeewerken als Wieringermeerdirectie moesten opgaan met een driehoofdige leiding: waterbouw, landbouw, financiën. Van die drie zou de financiële man voorzitter van de directie worden. Zoals al te verwachten viel was Van Kuffeler het wel eens met één dienst, maar die moest dan geleid worden door de waterbouwkundige, want, zo stelde hij, in die sector werd het meeste geld uitgegeven. Die ene organisatie kwam er niet en over de positie van de twee organisaties ontstonden discussies.

In 1935 herhaalde Van Kuffeler tegen de minister zijn bezwaren. Hij noemde de instelling van een Wieringermeerdirectie "een organisatorische fout" en vond dat zijn positie ernstig uitgehold was. Nu de Afsluitdijk en de Wieringermeerpolder gereed waren en er vanwege de economische crisis grote onzekerheid was over de verdere uitvoering van de Zuiderzeeplannen, zag hij geen toekomst meer als directeur-generaal van de Zuiderzeewerken. Van Kuffeler zag nog meer problemen nu bij Rijkswaterstaat een grote reorganisatie was doorgevoerd en er was voorgesteld de Dienst Zuiderzeewerken bij Rijkswaterstaat te voegen. Verder was de nieuwe directeur-generaal van Rijkswaterstaat, ir. J.A. Ringers, als voormalig directeur van de MUZ sterk geneigd zich met de waterstaatstechnische kanten van de werken te bemoeien. Alles bij elkaar was het voor Van Kuffeler reden om aan de minister te vragen hem te ontheffen van zijn functie. Hoewel de minister probeerde hem op andere gedachten te brengen, bleef Van Kuffeler bij zijn standpunt, hij zag geen andere mogelijkheid. Aan de minister schreef hij op 13 juli 1935: "Genoegzaam is gebleken dat ik de bemoeiingen van de Directie van den Waterstaat met den dienst der Zuiderzeewerken uit den boeze acht. Zoolang ik aan het hoofd van den dienst sta, moet ik volkomen vrijheid hebben om voor dien dienst op te komen ook tegenover den Directeur-Generaal van den Rijkswaterstaat".

Toen hij in 1919 naar de Dienst Zuiderzeewerken was overgestapt, had hij geen ontslag genomen bij Rijkswaterstaat maar was voor onbepaalde tijd met onbetaald verlof gegaan. Van de terugkeergarantie wilde hij nu gebruik maken. In dezelfde brief aan de minister schreef hij dat hij koos voor een terugkeer "boven een positie, die geleidelijk gedenatureerd was en een vorm had gekregen, waarin ik mij met de verantwoordelijkheid voor den goeden gang van zaken niet langer kon belasten". De minister reageerde geërgerd en schreef de indruk te hebben dat het ging om "een ambtelijke strijd over de hegemonie tusschen den Zuiderzeedienst en den Rijkswaterstaat". Hij gaf toe dat het karakter van de dienst Zuiderzeewerken geleidelijk was veranderd, maar dat deed niets af aan de verantwoordelijkheid van Van Kuffeler voor het Noordoostpolderplan waartoe kort tevoren was besloten. Een persoonlijk gesprek tussen de minister en Van Kuffeler bracht enige verheldering en de afspraak dat Van Kuffeler de plannen voor de Noordoostpolder zou afronden. Zijn eervol ontslag bij de Dienst Zuiderzeewerken werd, met terugwerkende kracht, op 1 mei 1935 verleend. Tegelijk werd hij benoemd tot hoofdingenieur-directeur bij de algemene dienst van Rijkswaterstaat en tevens tot waarnemend directeur-generaal van de Zuiderzeewerken.

Hij bleef zich opwerpen voor een zelfstandige Dienst Zuiderzeewerken en liet zich daar gevraagd en ongevraagd over uit. Maar hij kon niet voorkomen dat, toen ook een commissie uit de Zuiderzeeraad de minister adviseerde de dienst onder verantwoordelijkheid te brengen van de directeur-generaal van Rijkswaterstaat, dat advies werd overgenomen. Op 1 mei 1937 werd de Dienst Zuiderzeewerken onderdeel van Rijkswaterstaat en werd Van Kuffeler benoemd tot Hoofd van Dienst. Binnen drie jaar was de oude situatie echter weer hersteld en was Zuiderzeewerken weer rechtstreeks onder de minister geplaatst.

Oorlogstijd

Hoewel al begin jaren dertig aan de plannen voor de Noordoostpolder werd gewerkt, kon de Dienst Zuiderzeewerken pas in 1936 de eerste bestekken maken voor de aanleg van de ringdijk. Bij de aanbestedingen bood Van Kuffeler andere aannemers en combinaties kansen, omdat hij het voor het Rijk van groot belang achtte dat ook andere aannemers dergelijk werk konden uitvoeren. Voor het baggerwerk binnen de Noordoostpolder werden contracten met de MUZ gesloten. Werkverschaffing was bij de besluitvorming rond de aanleg van de nieuwe polder het belangrijkste argument geweest.

Toen op 10 mei 1940 de oorlog in Nederland begon, was de omringdijk voor de Noordoostpolder nog niet gereed, het laatste deel moest zelfs nog aanbesteed worden. Van Kuffeler kreeg daarvoor toestemming van de secretaris-generaal van het ministerie, toen de hoogste man. Samen met Smeding wist hij hem vervolgens te overtuigen van het nut van de droogmaking van de nieuwe polder, vooropgezet dat de bezetter er niet tegen was. Werkgelegenheid en voedselvoorziening waren de trefwoorden die de voortgang van het project mogelijk maakten. Wel werd een 'Sonderbeauftragter' aangesteld, die achteraf gezien nauwelijks invloed op de werkzaamheden uitoefende. Smeding en Van Kuffeler lieten de secretaris-generaal weten op hun post te blijven om 'ongewenste plaatsvervangers' te voorkomen en de continuïteit te waarborgen.

In december 1940 werd de dijk gesloten en werd besloten zo snel mogelijk aan de zuidwestelijke polder te beginnen om het baggermaterieel in het land te houden. Dat lukte maar ten dele. Alleen een deel van de dijk ten noorden van Marken werd aanbesteed, aan de MUZ gegund en eind 1942 voltooid. Inmiddels werd wel op volle kracht aan de drooglegging van de Noordoostpolder gewerkt.

Het werk aan het Zuiderzeeproject werd in 1944 steeds lastiger omdat de bezetter materieel vorderde en een razzia hield in de Noordoostpolder. Van Kuffeler had in het begin van dat jaar de opdracht gekregen het peil van het IJsselmeer te verhogen ten behoeve van mogelijke inundaties. Hij achtte dit zodanig in strijd met de Nederlandse belangen dat hij de secretaris-generaal meldde ontslag te willen nemen (hoewel hij al op 1 april met pensioen zou gaan). Deze wist hem er echter van te weerhouden en vroeg de Duitse autoriteiten om zijn benoeming met zes maanden te mogen verlengen. Het zou echter méér dan zes maanden duren want Van Kuffeler ging pas op 31 december 1945 met pensioen. In *De Ingenieur* van april 1946 gaf hij een overzicht van de Zuiderzeewerken in de periode 1941 tot 1945. Daarin schreef hij over het verhogen van het IJsselmeerpeil: "Zoover de waakzaamheid van den bezetter dit toeliet werd enkele centimeters lager afgespuid".

De pensionering van Van Kuffeler wilde niet zeggen dat nu ook zijn betrokkenheid met de Zuiderzeewerken stopte. In 1946 werd hij benoemd tot vice-voorzitter van de Zuiderzeeraad, een functie die hij op zijn tachtigste nog vervulde. Zo bereidde hij onder andere namens de raad in 1948 een verzoek voor om Marshall-geld in te zetten voor de voortzetting van de inpolderingen in het IJsselmeer.

Commissies en adviezen

Van Kuffeler was een druk man in zijn opeenvolgende functies bij Rijkswaterstaat en de Dienst Zuiderzeewerken. Naast zijn werk hield hij onvermoeibaar lezingen en begeleidde hij excursies, niet alleen voor ingenieursverenigingen in binnen- en buitenland, maar ook voor bijvoorbeeld aardrijkskundige genootschappen. Hij publiceerde met grote regelmaat brochures, artikelen in *De Ingenieur*, van tijd tot tijd in de *Economisch Statistische Berichten* en vooral na zijn pensionering in het tijdschrift van het KNAG.

Hij was lid (en secretaris) van een groot aantal commissies, voor een deel voortvloeiend uit zijn werkzaamheden, zoals de IJ-meercommissie in 1919, de commissie-Lovink (1922), de proefpoldercommissie en de commissie tot voorbereiding van de organisatie van de Noordoostpolder in 1939. Maar ook zat

hij in het eerste bestuur van de Stichting Waterbouwkundig Laboratorium (1933) en maakte hij als lid van de Zuiderzeevereeniging in 1936 deel uit van een commissie die het vijftigjarig jubileum voorbereidde, was lid van de Raad van Bestuur van het KIVI van 1928 tot 1930, en lid van het eerste bestuur van de Stichting de Cruquius. In juni 1933 was het stoomgemaal de Cruquius uit dienst genomen en voor f1,- overgedragen aan het KIVI op voorwaarde dat het de monumentenstatus zou krijgen. In oktober 1934 werd de Stichting de Cruquius opgericht met als doel het gemaal als museum in werking te stellen.

De personeelsgegevens van Van Kuffeler vermelden een periode van zes weken verlof in 1934 voor een reis naar Palestina. In het herdenkingsartikel bij zijn overlijden maakte Thijsse melding van adviezen over mogelijke drooglegging van het zuidelijk deel van de Dode Zee aan de Palestine Potash Company. Deze maatschappij was in 1929 opgericht en had een vestiging aan de noordkant van de Dode Zee. In het jaar dat Van Kuffeler adviseerde werd een bedrijf gesticht in Sodom, aan de zuidzijde van het meer. Potas of kaliumcarbonaat werd gebruikt als kunstmest, maar ook bij het maken van lenzen, anilineverf, zeep, handgranaten en lucifers. In de jaren 1947-1948 werd het noordelijke bedrijf verwoest en het zuidelijke gesloten.

In januari 1938 werd in de Wieringermeer een Openbaar Lichaam ingesteld om het beheer in het gebied op zich te nemen. Een directie en een raad vormden het bestuur. Voorzitter van de directie was Smeding, als secretaris van de raad trad Van Kuffeler op. Het bestuur was zodanig opgezet dat alle bevoegdheden bij de directie lagen en de raad zeer weinig invloed had. Van Kuffeler maakte hier bezwaar tegen; hij vond het geen gezonde toestand. In juni 1939 werd hij door de minister benoemd tot voorzitter van een commissie die voorbereidingen moest treffen om het tijdelijke openbare lichaam in een permanente bestuursorganisatie om te zetten. De gemeente Wieringermeer nam in september 1941 de taken over.

Kort na de Tweede Wereldoorlog werd het initiatief genomen tot een vereniging die de verdere inpolderingen zou gaan propageren. Hoewel de Nederlandse Vereniging voor Landaanwinning in december 1946 was opgericht, werd de eerste ledenvergadering pas twee jaar later gehouden. Van Kuffeler hoorde tot de oprichters en eerste bestuursleden. Op een persconferentie in Den Haag in april 1947 verduidelijkte hij het doel van de vereniging, vanaf 1948 was hij penningmeester. Een reeks publicaties werd uitgegeven onder de naam 'Berichten van de Nederlandse Vereniging voor Landaanwinning', met als eerste deel in 1950 *De ontwikkelingsgang bij de Zuiderzeewerken*, geschreven door De Blocq van Kuffeler. In dit boekje besteedde hij veel aandacht aan de ontginning en verkaveling van de gronden en de organisatie van het beheer. Hij zag landbouw als belangrijkste bestemming voor de polders, al meende hij dat ook recreatie aandacht moest krijgen.

In 1947 kreeg Van Kuffeler van de Technische Hogeschool in Delft een eredoctoraat, vanwege de wijze waarop hij "de technische wetenschap [had] toegepast bij de afsluiting van de Zuiderzee en bij de inpolderingen in de afgesloten Zuiderzee". Thijsse, een van de eerste jonge ingenieurs van de Dienst Zuiderzeewerken, later directeur van het Waterloopkundig Laboratorium en hoogleraar, trad op als erepromotor.

De laatste grote commissie waar Van Kuffeler deel van uitmaakte was de Deltacommissie. Kort na de watersnoodramp in 1953 schreven een aantal ingenieurs beschouwingen in *De Ingenieur*. Van Kuffeler was er een van. Hij stelde dat absolute veiligheid tegen dijkdoorbraken niet te verwezenlijken is en dat er dus altijd risico's genomen moeten worden. De beste optie was volgens hem goed voorbereid te zijn op de gevolgen en materieel en materiaal klaar te hebben staan. Wat betreft de ideeën om de zeearmen in het Zuidwesten af te dammen, merkte hij op: "Onvoldoende voorbereid, kunnen dergelijke werken een fatale invloed hebben. Ging in de vorige eeuw de dam van de vaste wal naar Ameland niet vooral te loor, omdat hij niet op de juiste plaats was aangelegd?" Daarom achtte hij onderzoek noodzakelijk, maar dat moest wel in een zo hoog mogelijk tempo gebeuren. De Deltacommissie was in het leven geroepen met die opdracht en stond onder voorzitterschap van de directeur-generaal van Rijkswaterstaat,

A. Maris. Omdat de secretaris van de commissie, J. van Veen, al veel voorbereidend werk had gedaan, konden de eerste interimadviezen, ondertekend door voorzitter en secretaris, al vanaf juni 1953 verschijnen. Het eerste interimadvies over de afdamming van de zearmen verscheen in februari 1954 en was getekend door alle commissieleden. Het eindrapport verscheen in 1960, met Van Kuffeler als voorzitter van de redactiecommissie. Zijn wat bibberige handtekening onder het rapport verraadde zijn ouderdom. Op 1 juni 1963 overleed hij in Den Haag.

Tot slot

Van Kuffeler was een man die zijn mening niet onder stoelen of banken stak. Anders dan zijn voorganger bij de Dienst Zuiderzeewerken Wortman uitte hij te pas en te onpas zijn mening. Dat was waarschijnlijk ook de reden waarom hij wel deel uitmaakte van veel commissies, maar slechts sporadisch als voorzitter optrad.

Hij was onvermoeibaar in het uitdragen van de plannen en vorderingen bij de Zuiderzeewerken. Wetenschappelijke inbreng was volgens hem essentieel in de waterbouwkunde, of het nu ging om het maken van theoretische berekeningen of het doen van modelproeven. Zijn oud-medewerker en erepromotor Thijssse karakteriseerde hem zowel in zijn toespraak bij het uitreiken van het eredoctoraat als in het herdenkingsartikel in *De Ingenieur*. “Niet gemakkelijk om onder hem te dienen, maar altijd interessant en prettig. Hij verloor – althans uiterlijk – zijn goede humeur nooit, ook niet onder moeilijke omstandigheden”. En verder: “De luidruchtige wijze waarop hij zijn denkbeelden soms naar voren bracht, heeft sommigen wel eens geïrriteerd, maar men besefte toch altijd dat het goed was bedoeld en dat het gezamenlijk bereiken van het doel altijd voorop stond”. Dat ervoer ook Smeding die, eerst in de commissie-Lovink en later als lid van de directie Wieringermeer, met een Van Kuffeler te maken kreeg die bevreesd was zijn dienst ondergeschikt te zien worden. Maar na een moeizame periode werd hun relatie goed. Van Kuffeler schreef erover in de bundel bij het afscheid van Smeding als landdrost van de Noordoostpolder: “Geleidelijk aan hebben wij elkanders persoon en elkanders werk beter leren aanvoelen” en er ontstond een vriendschap “die heenreikt over ons ambtelijke graf”. “Door zijn persoonlijke eigenschappen is Smeding erin geslaagd mijn bezwaren tegen het verdelen van de taak over twee afzonderlijke diensten te ontzenuwen”.

Van Kuffeler werd door D.J. Wolffram in zijn boek *70 jaar ingenieurskunst* “een dijkenbouwer van de oude stempel” genoemd. Van Kuffeler omschreef zichzelf in een voordracht voor de afdeling Bouw- en Waterbouwkunde van het KIVI in 1956 als een man die het maken van de IJsselmeerpolders in de jaren dertig nog zag als een zuiver technische aangelegenheid van bedijken, gemalen stichten, droogmalen, verkavelen en aanleggen van wegen en waterwegen. Maar in de loop van de tijd was duidelijk geworden dat er landbouwingenieurs nodig waren: “gelijkwaardige collega’s” om de grond in cultuur te brengen, economen, planologen, sociografen en sociologen die “in menig opzicht richtlijnen geven die de ontwerpende ingenieur in acht heeft te nemen”. Hij vervolgde: de ingenieur “is niet langer de figuur, die onder leiding en goedkeuring van hoger gezag alleen beslist”. Hij moet “de oude dictatorszetel verwisselen met de voorzittersstoel”. Hij had het aan den lijve ondervonden.

Op zijn tachtigste verjaardag in 1959 werd het directievaartuig van de Dienst Zuiderzeewerken naar hem vernoemd en in 1967 werd het gemaal De Blocq van Kuffeler aan het Oostvaardersdiep in werking gesteld. Het moest het zuidelijk deel van Flevoland droogpompen.

Publicaties van V.J.P. de Blocq van Kuffeler

Vele artikelen in *De Ingenieur* tussen 1906 en 1956, veelal over de Zuiderzeewerken, ook over de watersnoodrampen in 1916 en 1953 en over 'de ingenieur in overheidsdienst in Nederland'. Daarnaast herdenkingsartikelen voor ir. J.F. Ligtenberg (1934) en H. Wortman (1939).

De plannen tot afsluiting en droogmaking der Zuiderzee [uitgegeven voordracht] (Gorinchem 1910).

Verslag der onderzoekingen van het bureau voor het opmaken van een meer uitgewerkt plan met begrooting voor den aanleg van een gedeelte van de afsluiting der Zuiderzee en indijking en droogmaking van de Wieringermeer (Den Haag 1914).

Ports and waterways in the Netherlands (Leiden [1916]).

Uitgevoerde en voorgenomen verbeteringen van onze scheepvaartwegen [overdruk uit *Economisch Statistische Berichten* 1918].

L'endiguement du Zuyderzée (Parijs 1933) [uitgegeven lezing].

The enclosure of the Zuyder Zee (Londen 1934) [uitgegeven lezing].

Les travaux de l'endiguement et de l'assèchement du Zuiderzee (Brussel 1938) [uitgegeven lezing].

De afsluiting en gedeeltelijke droogmaking van de Zuiderzee (Den Haag 1939).

'De naamgeving in de Noordoosterpolder' *Tijdschrift KNAG* (1947) 430-441.

De ontwikkelingsgang bij de Zuiderzeewerken (Den Haag 1950).

'Hoe Smedings ontginnings- en kolonisatiewerk naar voren kwam', in: *Langs gewonnen velden. Facetten van Smedings werk* (Wageningen 1954), 19-23.

Publicaties over V.J.P. de Blocq van Kuffeler

J.Th. Thijsse, 'Ter Herdenking Dr.ir. V.J.P. de Blocq van Kuffeler, 1879-1963', *De Ingenieur* (1963), A489-A491.

'Dr.ir. V.J.P. de Blocq van Kuffeler tachtig jaar', *Land en water* (1959), 77.

'Toespraak bij de verlening van het doctoraat in de technische wetenschap, honoris causa, aan ir. V.J.P. de Blocq van Kuffeler, gehouden door prof.ir. J.T. Thijsse, 19 September 1949'. *Jaarboek van de Technische Hogeschool te Delft* (Delft 1949), 53-57.

D.J. Wolffram, *70 jaar ingenieurskunst. Dienst der Zuiderzeewerken 1919-1989* (Lelystad 1997).

'ir. Victor Jean Pierre de Blocq van Kuffeler', *Wie is dat?* (Den Haag 1931/1932/1948).

'Victor Jean Pierre de Blocq van Kuffeler', *Who's who in the Netherlands 1962/1963* (New York 1962) 84.

'Blocq van Kuffeler, Victor Jean Pierre de', in: J.D. van der Tuin, *Waterschrijvers* (z.p., 2002).